

**НЕПЕРЕСІЧНИЙ ДОСЛІДНИК
ВОЛОКИТИНСЬКОГО ФАРФОРУ
ЇВГА СПАСЬКА
До 125-річчя від дня народження**

Постановка проблеми. Творчість Євгенії Юріївни Спаської (1891–1981), представниці унікальної для мистецтвознавчо-музейних кіл України та Росії родини, з часом має бути по-новому оцінена та переосмислена.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що крім Євгенії Шудрі [6; 7], котра не має мистецтвознавчої освіти, і тільки через власний пієтет до незаслужено забутих імен розпочала займатися доробком подвижниць і подвижників українського мистецтва, жодних спеціальних фахових праць, присвячених творчій спадщині Євгенії Спаської, досі ми не маємо.

Ціль статті — розпочати узагальнення існуючої інформації про Ївгу Спаську, непересічного українського вченого-мистецтвознавця, джерелознавця, фахівця з волокитинського фарфору.

Виклад основного змісту дослідження. Спаська Євгенія (Ївга) Юріївна (Георгіївна) — визначний вчений ХХ ст. в галузі декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема вишивки і фарфору. Її перу належить перша фундаментальна розробка питання українських фарфорових іконостасів, що виготовлялися на підприємстві Андрія Міклашевського у Волокитиному [5].

Оскільки народилася дослідниця в Ніжині на Чернігівщині (20.12.1891 за ст. ст., 01.01.1892 — за новим), їй було близьким мистецтво тонкої кераміки саме цього регіону. Хоча виросла майбутня дослідниця у попівській родині, батьки були освіченими людьми і прищеплювали дітям з дитинства любов до прекрасного, захоплення історією, зокрема й рідного краю. Діти родини — рідні сестра і брат Ївга та Іван — згодом стали відомими на весь Радянський Союз науковцями [2].

1910 р. майбутня вчена закінчила Ніжинську гімназію і вступила до московських Вищих жіночих курсів імені Гер'є. Диплом історико-філологічного факультету закладу здобула 1914 р. Під час Першої світової війни Ївга також опанувала курси сестер-жалібниць і працювала

у земському союзі в Галичині, на Буковині та у Києві. 1919 р. дослідниця стала співавтором видання «Народне мистецтво Галичини й Буковини і Земський Союз в 1916–1917 рр. війни». Згодом захворіла тифом і мусила змінити місце проживання. Протягом 1921–1923 рр. Спаська продовжила обраний напрямок роботи у Червоному Хресті в Криму. Тут працювала інструктором кустарної майстерні райспожиспілки, підпорядкованої зазначеній організації. У цей час розпочинає вивчення кримсько-татарської орнаментики [6; 7].

Згодом переїхала до Києва, де працювала одразу у двох видавництвах: як технічний секретар у газеті «Пролетарська правда» і уповноваженою видавництва «Новая деревня». Від 1924 р. — вільний слухач відділу мистецтвознавства Київського археологічного інституту. Відвідувала семінари Д.М. Щербаківського (1877–1927), який вперше запровадив аналіз творів народного і декоративного мистецтва, котрого вважала своїм наставником. У цей же період Ївга Спаська розпочала досліджувати колекцію татарської вишивки з колекції А. Петрової, феодосійської збирачки народного мистецтва. У 1926 р. вона перевезла із Глухова до Києва напрацьовані етнографа й фольклориста П.Я. Литвинової. Надалі під керівництвом Щербаківського дослідниця опрацьовувала цей спадок [1; 6; 7].

Брат Ївги Георгіївни Іван (1904–1990) став завідувачем відділу нумізматики в Ермітажі. Сестра поступово опанувала кілька освіт, займалася музейницькою справою, мистецтвознавчими дослідженнями, у першу чергу у царині тканин і кахлярства, вела організаційну роботу. Упродовж 1925–1926 рр. Спаська працювала завідувачем кустарного відділу Київського сільськогосподарського музею [2].

Протягом 1926–1928 рр. їй було доручено керувати виробництвом Київського міжрайонного товариства «Текстильхудожекспорт». 1928 р. дослідниця видала чотири з семи запланованих етюдів за матеріалами завершеної великої праці «Чернігівське гончарство». У цей час вона розпочала низку розвідок про окремих майстрів народного мистецтва, зокрема гончарів і вишивальниць. У цей час дослідниця розглядала особливості творчого почерку окремих художників, притаманні їм форми та розміри посуду, специфіку вживання орнаментальних мотивів [6; 7].

Впродовж 1931–1934 рр. на дослідній кафедрі мистецтвознавства Київського інституту промислової кооперації Спаська проходила аспірантське стажування. Поступово вона підготувала дисертацію на підтвердження звання кандидата наук, яку захистила у Науково-дослідному інституті історії матеріальної культури у Харкові. 1934 р. вчена підготувала до друку шість альбомів з українських вишивок, котрі, втім, не були видані, а також працювала у цей час над дослідженням крелевецького

ткацтва. За обвинуваченнями у націоналізмі вона зазнала репресій: 1934 р. Спаську було вислано на три роки до Уральська, де вона керувала художнім виробництвом [6; 7].

Повернутися у Київ Ївга Георгіївна вже не змогла. Деякий час вона очолювала експортну майстерню в Алма-Аті. З 1938 р. завідувала артілями в Семипалатинську (де працювала по 1945 р.), що врятувало їй життя. Після війни впродовж 1948–1961 рр. вона працювала в штаті Казахського державного педінституту імені Абая: спочатку як секретар вченої ради, а згодом як завідувач аспірантури. Ці роки були надзвичайно плідними для вченої-мистецтвознавця. Тут Спаська зрештою змогла завершити низку досліджень з широкого кола наукових питань декоративно-ужиткового і народного мистецтва України [6; 7].

Так, 1959 р. виходить друком її епохальна стаття «Матеріали до історії фарфорової фабрики А. М. Міклашевського (1839–1861 рр.)» [5]. Тут Спаська вперше комплексно розглянула ансамблі іконостасів і сакрального начиння з фарфору фабрики у Волокитиному, оприлюднила перелік найменувань столового посуду, що випускався цим виробництвом; дала визначення окремим мистецьким феноменам цього підприємства на Чернігівщині. Її праця, у якій подано багато відомостей, занотованих від тодішніх мешканців села, що ще пам'ятали родину останнього гетьмана України, яка володіла маєтком; а також особливості фабрикації продукції, є безцінним першоджерелом.

Після виходу на пенсію, на прохання Б. Бутник-Сіверського та С. Таранушенка, дослідниця завершувала розпочаті ще у 1930-х праці: «Скатерті гетьмана І. Скоропадського», «Кролевець» та ін. Протягом 1960-х навідувалася на Україну, досліджувала архіви Києва та Чернігова, кролевецькі збірки. 1973 р. Ївга Георгіївна написала спогади про Данила Щербаківського. На схилі літ вона упорядкувала і свої колекції зразків вишивки, ткацтва, котрі розпочала досліджувати ще у 1920-і і передавала їх до історичного музею у Москві (тисяча експонатів татарської вишивки), Музею Ханенків у Києві (замальовки печей музею Ханенків з детальними описами) [6; 7].

Архів Ївги Георгіївни, яка померла 12 вересня 1980 р. в Алма-Аті, де і похована, нині зберігається в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України в Києві [6; 7]. Власні рукописи сюди встигла передати сама дослідниця. Частина з даного матеріалу досі не вийшла друком. Напрацювання з вишивки та текстилю стали предметом зацікавлення Євгенії Шудрі, дослідниці з технічною освітою, яка останні десять років вивчає життєвий та творчий шлях подвижників народного мистецтва України. Керамологічні штудії,

зокрема фарфорознавчі, Ївги Георгіївни Спаської, більше званої як Євгенія Юріївна, досі не стали об'єктом уважного вивчення науковців.

Висновки. Ївга Спаська лишилася в українському мистецтвознавстві взірцем фахівця з історії мистецтв і джерелознавства. Не маючи спеціальної мистецької освіти, ця жінка, завдяки уродженому почуттю смаку та ерудиції, змогла розкрити багато історичних таємниць. У нинішніх поколіннях мистецтвознавців широта її кругозору викликає захоплення. Низка досліджень Ївги Спаської й понині лишається взірцем високого стилю українського мистецтвознавства ХХ ст.

Бібліографія

1. Архів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Ф. № 48 Є. Ю. Спаської.
2. Білокінь С. Спаська Євгенія Юріївна [Текст] / С. Білокінь // Мистецтво України : біографічний довідник / упоряд. : А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський / за ред. А. В. Кудрицького. — К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1997. — 700 с.
3. Спаська Є. Спогади про мого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського [Текст] / Євгенія Спаська // Наука і культура. Україна : щорічник. — К. : Знання, 1990. — Вип. 24. — С. 272–286.
4. Художники України : енциклопедичний довідник [Текст] / упоряд. М. Г. Лабінський ; ПІСМ АМУ. — К. : Інтертехнологія, 2006. — С. 520.
5. Спаська Є. Ю. Матеріали до історії фарфорової фабрики А. М. Міклашевського (1839–1861 рр.) [Текст] / Є. Ю. Спаська // Матеріали з етнології та мистецтвознавства. — К., 1959. — Вип. 1. — С. 120–136.
6. Шудря Є. Всім серцем на Десні... (Зі спадщини дослідниці народного мистецтва Євгенії Спаської) [Текст] / Є. Шудря // Народна творчість та етнографія. — 2000. — № 5/6. — С. 73–75.
7. Шудря Є. Спаська Євгенія Юріївна [Текст] / Є. Шудря // Подвижники народного мистецтва : бібліографічні нариси / за ред. М. Селівачова. — К. : Ред. вісника «Ант», 2003. — Зош. І. — С. 36–39.

Ольга Школьна. Непересічний дослідник волокитинського фарфору Ївга Спаська:
До 125-річчя від дня народження

Анотація. Стаття присвячена діяльності української дослідниці першої половини — середини ХХ ст., фахівцеві в галузі української промисловості й, зокрема, волокитинського фарфору, Євгенії Спаській. Учена із педантичною точністю збирала матеріали численних архівів з різних куточків України і завдяки вивченню міждисциплінарних зв'язків зуміла освітити складні питання українського мистецтвознавства, наприклад, особливості виробництва унікальних для всього миру фарфорових іконостасів.

Ключові слова: Євгенія Спаська, український мистецтвознавець, перша половина — середина ХХ ст.

**Ольга Школьная. Незаурядный исследователь волокитинского фарфора
Евгения Спасская: К 125-летию со дня рождения**

Аннотация. Статья посвящена деятельности украинской исследовательницы первой половины — середины XX в., специалисту в области украинской промышленности и, в частности, волокитинского фарфора, Евгении Спасской. Ученая с педантической точностью собирала материалы многочисленных архивов в разных уголках Украины и благодаря изучению междисциплинарных связей сумела осветить сложные вопросы украинского искусствоведения, например особенности производства уникальных для всего мира фарфоровых иконостасов.

Ключевые слова: Евгения Спасская, украинский искусствовед, первая половина — середина XX в.

**Olga Shkolna. The Outstanding Scholar of Volokitin Porcelain Eugenia Spasska:
To the 125th anniversary of her birth**

Summary. The article is devoted to the creativity of Ukrainian scholar of the first half — the middle of the XX century, expert in the field of Ukrainian industry and, in particular, volokytynsky porcelain, Eugenia Spasska. Scientist with pedantic accuracy collected the materials of numerous archives all over Ukraine. Through studying the interdisciplinary connections, he was able to illuminate complex issues Ukrainian art history, for example — the features of unique porcelain iconostasis production.

Keywords: Eugenia Spasska, Ukrainian art, the first half — the middle of the XX century.